

Geçiş Süreci: Rusya ve Ukrayna Örneği

Transition Process: Russia and Ukraine Case

Ph.D. Candidate Esra Ballı (Çukurova University, Turkey)
Prof. Dr. Muammer Tekeoğlu (Çukurova University, Turkey)

Abstract

This study analyses how real GDP growth, inflation, employment, foreign direct investment inflow and income equality for Russia and Ukraine changed during the process of economic transition from 1991 to 2011. Most opinions agree that initial conditions and economic situation of a country, natural resources, historical background and institutions affect the process of economic transition. We see that both Russia and Ukraine experienced a transitional recession in the early 1990s at the start of the transition and an increase in the inflation rate. The Gini indexes of Russia and Ukraine have increased dramatically. The unemployment also went up in both countries until 1999s and reached a peak 13% during the 1998 Russian crisis in Russia. The growth rates of both countries were below 1% until 1997-1998, although it started to increase, after 2000, it decreased sharply in 2008 because of the Global Economic Crisis experienced the same year.

1 Giriş

Geçiş süreci sosyal, kültürel, siyasi ve politik yapıyı içine alarak köklü bir şekilde değişime yol açan bir süreç olma özelliği taşımaktadır. Kumanda ekonomilerinden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlangıcında güvenilir verilere ulaşılamaması ve bunun yanında sistemin kendisinden kaynaklanan zorluklar bu geçiş sürecini anlama ve değerlendirmede büyük zorluklarla karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası kuruluşların geçiş ekonomilerine ve sürecine yönelik sınırlı tecrübeleri kumanda ekonomilerinin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan problemleri çözmeye yeterli olamamışlar, geçiş ekonomilerinin yerel koşulları, tarihsel geçmişleri ve kurumsal yapıları dikkate alınmadan politikalar uygulamaya konulmuştur (Güler, 2012).

Sosyalist modelin gelişiminde merkezi yönetim altında ağır endüstrileşme ve büyük tekel firmalar ön plana çıkmış, uluslararası ticaret piyasa tarafından değil de devletler tarafından yapılan antlaşmalar yoluyla organize edilmiştir (Fisher ve Gelb, 1991). IMF'ye göre, geçiş süreci liberalleşme, makroekonomik istikrar, yeniden yapılandırma, özelleştirme ve yasal ve kurumsal reformlar ile gerçekleşmektedir. Liberalleşme sürecinde, fiyatlar çoğunlukla serbest piyasada belirlenmekte, ticaret engellerinin kaldırılmasına izin verilerek dünya piyasa ekonomilerine entegre olunması gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Makroekonomik istikrarda öncelikle enflasyonun kontrol altına alınarak düşürülmesi, kredi büyümesinin disiplin altına alınmasının sağlanması amaçlanır. Yeniden yapılandırma ve özelleştirme ise, bu ekonomilerde sağlıklı bir finansal sektör yaratılarak, teşebbüslerin serbest piyasalarda işlem görebilecek mal üretimini yapmalarını sağlamak ve bu teşebbüsleri özel sektöre transfer etmek şeklinde gerçekleşmektedir. Yasal ve kurumsal reformlar ile kastedilen ise bu ekonomilerdeki devletin rolünün yeniden tanımlanmasının gerekliliği, hukuk kuralları ve rekabet politikalarının oluşturulması gerekliliğidir. Donnorummo (2006)'ya göre üç önemli faktör geçiş sürecini etkilemektedir. Bunlar tarihsel geçmiş, 1990'lı yıllardan itibaren ülkelerin yapmış oldukları politikalar ve dış ve/veya iç çatışmaların varlığıdır.

'Şok terapi' olarak da adlandırılan Rusya'nın neoliberal geçiş stratejisine göre liberalizasyon, istikrar ve özelleştirme üç önemli politikadır. Liberalizasyon ile fiyatlar üzerindeki devlet kısıtlamalarının kaldırılması; istikrar ile hükümet harcamalarının azaltılarak enflasyonun kontrol altına alınması; özelleştirme ile devlete ait teşebbüslerin satılarak özelleştirilmesi kastedilmektedir (Kotz, 2000).

Aslund (1999) Rusya'nın ekonomik transformasyonu sürecindeki problemleri incelediği çalışmasında ülkede uygulanan radikal ekonomik reformların başarısız olmasını eski teşebbüs yöneticilerinin rant peşinde koşmasına bağlamaktadır. Aslund'a göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'da ekonomik elitin eksikliği ve ekonomik çarpıklık eski yöneticilerin güçlenmesine yol açmıştır. Eğer demokratik kurumlar hızlı bir şekilde gerçekleştirilseydi ve Batı, 1992'nin başlarından itibaren reformların gerçekleştirilmesi için finansal bakımdan hızlı bir şekilde destek sağlasaydı reformların gerçekleştirilmesi için gerekli takviye sağlanmış olabilecekti. Zaman içinde rantın azalmaya başlamış olmasına rağmen, Rusya'nın sahip olduğu kurumlar yolsuzluklar nedeniyle ciddi zarara uğramışlardır. Rant üzerindeki bu rekabet de Ağustos 1998'de meydana gelen krize sebep olan etmenlerden biri olmuştur. Aslund (1999), aynı zamanda başarılı reformların gerçekleştirilebilmesi için rant düzeyinin sınırlandırılmasının ön şart olduğunu ileri sürmektedir.

Ahrend ve Tompson (2005)'e göre Rusya'nın piyasa dönüşüm süreci incelendiğinde öncelikle Sovyet sisteminin krizlerine, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte oluşan yeni bağımsız devletler ile girişilen radikal reformlara bakmak gerekir. 1950'lerden itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin büyüme oranındaki uzun süreli düşüş, Çernobil kazası, 1986 yılında uluslararası petrol fiyatlarındaki düşüş, 1986-1987 yılları arasında dolarda meydana gelen hızlı değer kaybı gibi dış şoklar da Sovyet kumanda ekonomisinin çöküşünü

hızlandıran etmenlerden olmuşlardır. 1980'lerin sonlarında gerçekleştirilen gevşek ekonomik reformlar, geleneksel yapılar ve kumanda ekonomisi özelliği nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Dąbrowski ve Antczak (1995)'a göre Orta ve Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri komünist dönemden kalan ciddi ekonomik problemlerle karşılaştıkları görülmektedir. Bunlar arasında ekonominin hemen hemen tümüyle devletleştirilmesi sonucu özel yatırım için açık yasaklamalar veya ciddi sınırlamalar, monopol piyasa yapısı, yönetim tarafından gerçekleştirilen fiyat düzenlemeleri ve merkezi yatırım kararları nedeniyle yapısal bozuklar, ekonomik gelişme düzeyine oranla sosyal harcama yükümlülüklerinin fazlalığı, iç ve dış makroekonomik dengesizlik sayılabilir.

Kumanda ekonomisine dayalı sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde sistem değişimi ile karşı karşıya kalan ülkelerin sahip oldukları özellikler ve yaşadıkları süreçler birbirinden farklı olmakla birlikte bu ülkeler "Geçiş Ekonomileri" olarak sınıflandırılmışlardır. Bu ülkeler için geçiş sürecinde serbest piyasa ekonomisine geçiş esas alınmış Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin (2000) yapmış olduğu sınıflandırma kullanılmıştır. Buna göre geçiş ekonomileri Avrupa ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Geçiş Ekonomileri ile Asya'daki geçiş ekonomileri olmak üzere iki temel grup altında sınıflandırılmaktadır (Güler, 2012).

Bu çalışmada aynı dönemde geçiş sürecine başlayan eski SSCB ülkelerinden Rusya ile Ukrayna'nın kişi başına düşen geliri (KBDG), reel GSYH'daki büyümeleri, yabancı doğrudan yatırım girişi, gelir eşitsizliği, enflasyon ve işsizlik oranlarında yaşanan değişimler, geçiş sürecine başladıkları 1991'den 2011 yılına kadar olan dönem esas alınarak incelenecektir. Bu değişkenler bir ekonominin gerek gelişmişlik düzeylerini gerek de bölüşümün yapısını göstermeleri açısından önem kazanmaktadır. Gini katsayısı, reel GSYH'daki büyüme, enflasyon, işsizlik oranı, yabancı doğrudan yatırım girişi verileri Dünya Bankası Dünya Gelişim Göstergeleri'nden, İnsani Gelişim Endeksi verileri ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı veri bankasından elde edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde geçiş sürecine, ikinci bölümde geçiş sürecinde olan ülkeler üzerine yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm verilerin analizi ve dördüncü bölüm ise sonuç bölümünden oluşmaktadır.

2 Literatür taraması

Geçiş sürecindeki ekonomiler üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Dąbrowski ve Antczak (1995)'in yapmış olduğu çalışmada, Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın geçiş sürecinde diğer Baltık ülkeleri ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinden neden geride kaldıkları analiz edilmiştir. Araştırmacılar, kullandıkları karşılaştırmalı analizde, bu ülkelerin geride kalmasının nedenleri arasında politik değişim ile ekonomik geçişteki başarı arasında güçlü bir korelasyon bulmuşlardır.

Dünya Bankası Kalkınma Raporu (1996)'ya göre, geçiş sürecine giren ülkelerin farklı başlangıç noktaları ve temel ekonomik reformları bulunmaktadır. Geçiş sürecinde olan ülkelerin başlangıç koşulları her ülkede farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerin ekonomik düzeyleri, kumanda ekonomisi ve komünist rejim altında kaldığı süre, ulusal ekonomideki özel sektörün payı, kapitalist ülkelere göre ekonominin açıklığı, ticarete konu olabilecek doğal kaynakların varlığı, iç ve dış makroekonomik dengenin düzeyi, komünist rejim yıkılmadan önce ülkelerin politik liberalizasyon ve demokratikleşme düzeyi, geçmişteki anti-komünist ve bağımsızlık hareketlerinin gücü, etnik bakımdan homojenlik veya farklılıklardan oluşan bu faktörler her ülkenin ekonomik ve politik geçiş sürecini farklı kılmaktadır.

De Melo, vd. (1996)'un Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile eski Sovyetler Birliği ülkelerinin geçiş sürecini inceledikleri çalışmada ülkelerin başlangıç koşullarının farklı olmasına rağmen reform sürecinde aynı aşamada olan ülkelerin ortak özellik gösterdiklerini bulmuşlardır. Araştırmacılar, politik reformlar ile başlangıç koşullarını oluşturdukları liberalizasyon indeksi ile ölçtükleri çalışmada, liberalleşme sonucu sermayenin ve işgücünün endüstriyel sektörlerden hizmet sektörüne kaydığını ve daha önce baskı altında tutulan sektörlerin gerçekleştirilen hızlı reformlar ile birlikte pozitif gelişme sağladığını göstermişlerdir.

Dąbrowski (1998) eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki ekonomik dönüşüm ile Batı'nın 1990-1994 yılları arasında yapmış olduğu yardım arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, dönüşüm sürecinde dönüşümün ilk aşamalarında en önemli yardımın IMF'den geldiğini, IMF tarafından finanse edilen programların dönüşüm sürecindeki her ülke için hayati rol oynadığını ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, Batı ve eski komünist ülkeler IMF veya Dünya Bankası'nın bütçe kısıntıları ve tasarruf konusuna çok önem verdiklerini ileri sürerken IMF veya Dünya Bankası'nın borç verme raporları farklı söylemektedir. IMF ve Dünya Bankası tarafından ileri sürülen şartlar sıklıkla özellikle eski Sovyet Bloğu ülkelerinde makroekonomik istikrar için yanlış yönlendirilmiş tecrit edici yaklaşımların uyarlanmasını teşvik etmiştir. Geçiş ekonomisinde olan ülkelerin tecrübelerine bakıldığında radikal ve kapsamlı bir yaklaşımın istikrar ve ekonomik düzelme sonucunu verdiği görülmektedir. Araştırma sonuçlarında birçok yardım programının yumuşak önlemler içerdiği ve yapılan teknik yardımın kalitesinin de bunu gerçekleştiren kaynağa göre farklı olduğu görülmüştür.

De Melo, vd. (2001)'un Doğu Asya, Orta ve Doğu Avrupa ile eski Sovyetler Birliği'ni içine alan 28 geçiş ülkesi—üzerine yapmış oldukları çalışmada büyüme ile başlangıç koşulları, politik değişim ve reformlar

incelenmiştir. Çalışma sonucunda, başlangıç koşulları ve liberalizasyon indeksi ile büyüme arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Dünya Bankası Kalkınma Raporu (2002)'nin eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1991-2000 yılları arasında geçirdiği geçiş sürecini inceleyen raporunda, ülkelerin farklı büyüme performansları gösterdikleri saptanmıştır. Bu rapora göre, ülkelerin özellikleri sözgelimi, kumanda ekonomisi veya kontrol altında tutulan veya diktatörlük rejiminde olup olmaması önemlidir. Piyasa ekonomisine geçiş ve reform sürecinde öncelikle fiyatlar serbest bırakılmalı, fakat fiyat liberalizasyonu sonucu oluşabilecek yüksek enflasyon nedeniyle, politika yapıcılar sıkı para ve maliye politikaları gerçekleştirmelidirler. Sivil toplum kuruluşları reform politikalarının uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Ayrıca, özelleştirme metodu büyük önem taşımaktadır. Devlet sahipliğinde olan yatırımların verim sağlamayacak şekilde özelleştirilmesi, devlet sahipliğinin devamı şeklinde olabilecek tercihler ve riskler ile politika yapıcıları karşı karşıya kalmaktadırlar. Ekonomik büyümeyi sağlamak için, politika yapıcıları eski teşebbüsleri disipline edecek ve yeni yatırımların yapılmasını teşvik edecek bir ortam oluşturmalıdır. Yasal ve kurumsal yapıların oluşturulması da reformlar açısından büyük önem taşımaktadır.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın geçiş sürecinde olan ülkelerdeki sektörlerin düzeylerini ölçtüğü ve geçiş göstergelerini 1'den (çok az veya hiç değişiklik göstermemekte) 4⁺'e kadar (endüstrilemiş piyasa ekonomisi standardına sahip olduğunu göstermekte) belirlediği Geçiş raporu 2012'ye göre, Rusya ve Ukrayna tarım ticareti, emlak sektörü, bankacılık 3' ile gösterilen puanlama ile aynı gelişim skoruna sahiplerdir. Telekomünikasyon, elektrik, demiryolları ile sermaye piyasaları bakımından ise Rusya'nın gelişmişlik düzeyi daha üst sıralarda yer almaktadır.

3 Rusya ve Ukrayna'da Geçiş Süreci

Bu bölümde, Kişi Başına Düşen Gelir (KBDG), Büyüme Oranı, İşsizlik Oranı, Enflasyon Oranı, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ve Gini Katsayısı verileri incelenerek geçiş sürecinde Rusya ve Ukrayna'daki ekonomik durum ortaya konmuştur.

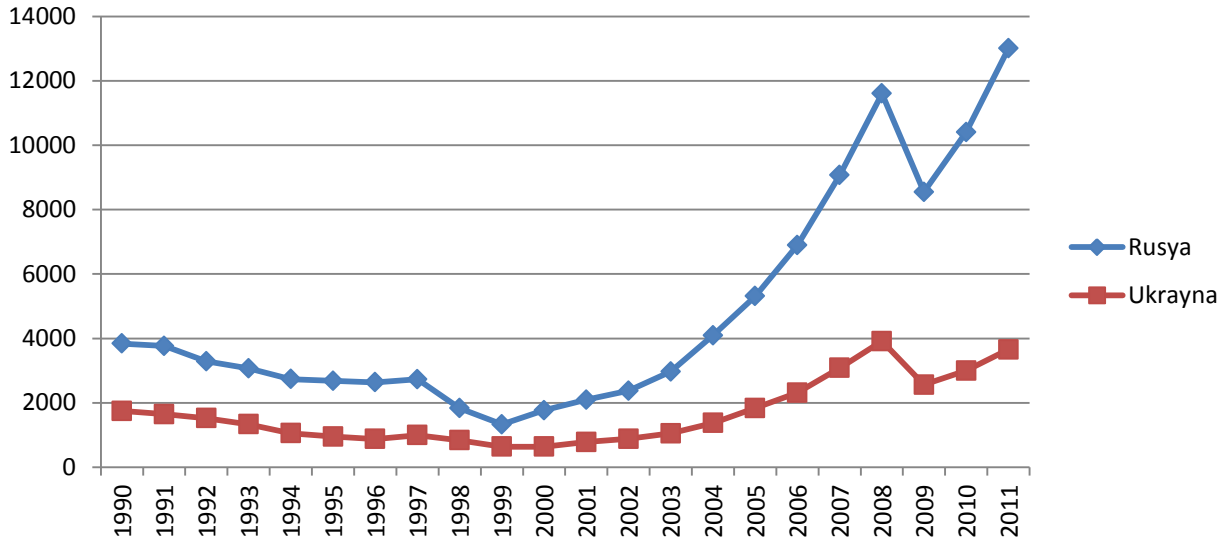
Rusya ve Ukrayna'nın bazı ekonomik ve sosyal göstergelerin incelenmesi bize bu ülkeler hakkında geçiş sürecinde meydana gelen değişiklikler hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Bunlardan birisi olan İnsani Gelişme Endeksi'de (İGE) bu ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi vermesi açısından önemli göstergelerden biri olmaktadır. Bir ülkenin yalnızca kişi başına düşen gelir düzeyine bakılarak o ülkenin gelişmiş bir ülke olduğunu söylemek doğru değildir. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için eğitim ve sağlık gibi bazı göstergelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ülkelerin İnsani Gelişme Endekslerine bakıldığında, Ukrayna'nın 0.740 ile 187 ülke arasında 78. sırada, Rusya'nın da 0.788 ile 55. sırada olduğu görülmektedir. Avrupa ve Orta Asya bölgesinin İnsani Gelişme Endeksi'lerinin 1980'li yıllarda 0.651'den günümüzde 0.771'e çıktığı göz önünde alındığında Ukrayna İnsani Gelişme Endeksi'nde bölge ortalamasının altında, Rusya ise ortalamanın üstünde yer almaktadır.

Bu ülkelerin Gini katsayılarına baktığımızda, Sovyetler Birliği döneminden Ofer and Vinokur (1992) tarafından Sovyet göçmenleri esas alarak yapılmış oldukları çalışmada bu katsayı 1973'de 0.77, 1979'da 0.61 olarak gerçekleşmiştir (Aktaran Alexeev, 1999). Rusya'da bu oranın 1993'te 0.48 iken 1999'da 0.37'e düştüğünü, 2006'da 0.42, 2009'da 0.40 düzeylerinde gerçekleştiğini görüyoruz. Verilerde de görüldüğü üzere Rusya'da geçiş sürecinin başında gelir eşitsizliğinin daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisinin gerçekleştirilen özelleştirmeler yoluyla bölüşümün adil olarak dağıtılamaması olduğu ileri sürülebilir. Ukrayna'da ise Gini katsayısı 1992'te 0.25 iken 1995'te 0.39 ile en yüksek değerine ulaşmış ve bu tarihten itibaren azalan bir seyir izlemiş, 2006'da 0.29'a ve 2009'da da 0.26'ya düşmüştür. Ukrayna'da ise gelir eşitsizliği bakımından geçiş süreci boyunca çok büyük farklılıklar yaşanmamıştır.

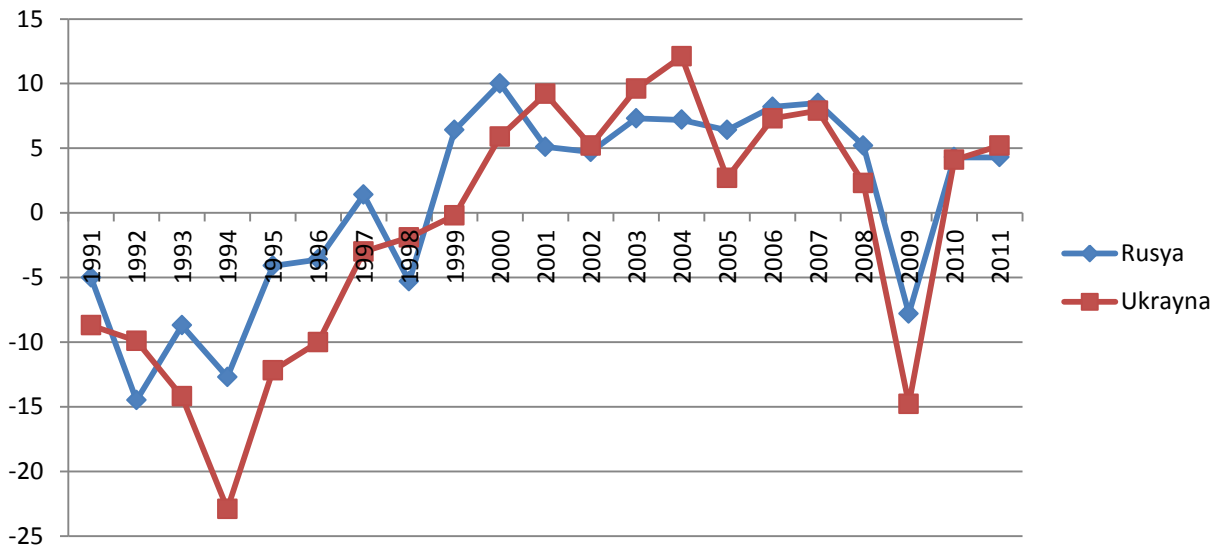
Rusya ve Ukrayna'nın 1990-2011 döneminde KBDG'yi Grafik 1'de gösterilmiştir. Rusya ve Ukrayna'da KBDG 1990-2003 döneminde beraber hareket ederken 2003 yılından sonra bu ülkelerdeki KBDG farkı çok açılmıştır. Bunun temel sebeplerinden birisi Rusya'nın dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı ve ikinci en büyük petrol ihracatçısı konumunda olmasıdır (EIAa, 2013). 1990'ların başında petrolün varili 18 USD iken, bu rakam 2001'den itibaren yükseliş trendine girmiş, 2003'de 28 USD, 2008 Temmuz'unda en yüksek rakam olan 132.72 USD'ye ulaşmış (EIAb, 2013) ve sonrasında petrol fiyatları düşme eğilimine girmiş ve GSMH'sı doğal kaynak ihracatına bağlı olan Rusya'nın ihracat gelirlerinde azalma meydana gelmiştir. Bu durum, Grafik 1 'de görüldüğü gibi 2008 yılında Rusya'nın KBDG'na yansımış ve 2007 yılında KBDG'yi 12000 USD'e yaklaşan Rusya'nın KBDG'yi 8000 USD'e düşmüştür. 2008 küresel krizinin etkileri 2009 yılında bu iki ülkede büyük ölçüde hissedilmiştir. Ancak 2010 yılı sonrası petrol ve doğal gaz fiyatlarının artmasına bağlı olarak Rusya'nın KBDG'si tekrar artmaya başlamıştır.

Üretimde keskin düşüşler ve işsizlikte yüksek oranlı artışlarla karakterize edilen geçiş resesyonunun Rusya ve Ukrayna'daki uzunluğu sırasıyla 9 ve 10 yıllık dönemleri kapsamaktadır (Mickiewicz, 2005). Bu durum Grafik 2'de görüldüğü gibi Rusya ve Ukrayna'nın büyüme oranı ile geçiş döneminin başlangıcından itibaren 2000 döneminde kadar negatif bir seyir izleyen her iki ülkenin büyüme oranları ile örtüşmektedir. Üretim düzeyinin en düşük olduğu yıl 1998'de Rusya 'da % 45.1 olarak Ukrayna'da ise 1997 yılında %63.8 olarak gerçekleşmiştir

(Fischer ve Sahay, 2000). Bunun yanında Ağustos 1998'de yaşanan Rusya Ekonomi krizinde Rusya'nın Ukrayna'ya en büyük ihracatçı ülke konumunda olması nedeniyle Ukrayna'nın da bu krizden etkilenmesine yol açmıştır.

Grafik 1. Kişi Başına Düşen Gelir (Kaynak: Dünya Gelişim Göstergeleri, Dünya Bankası)

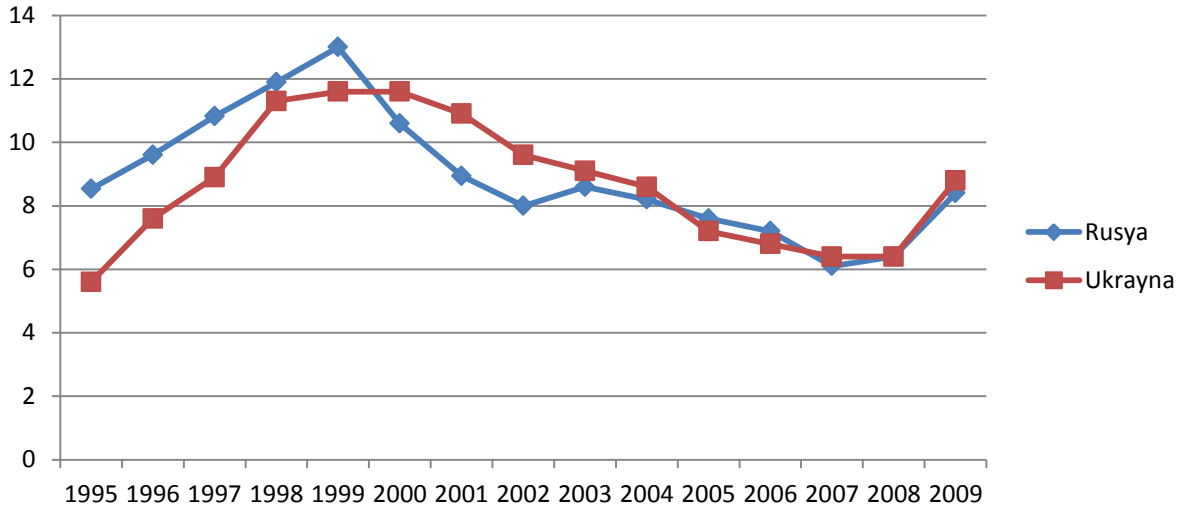

Grafik 2. Büyüme Oranı (%) (Kaynak: Dünya Gelişim Göstergeleri, Dünya Bankası)

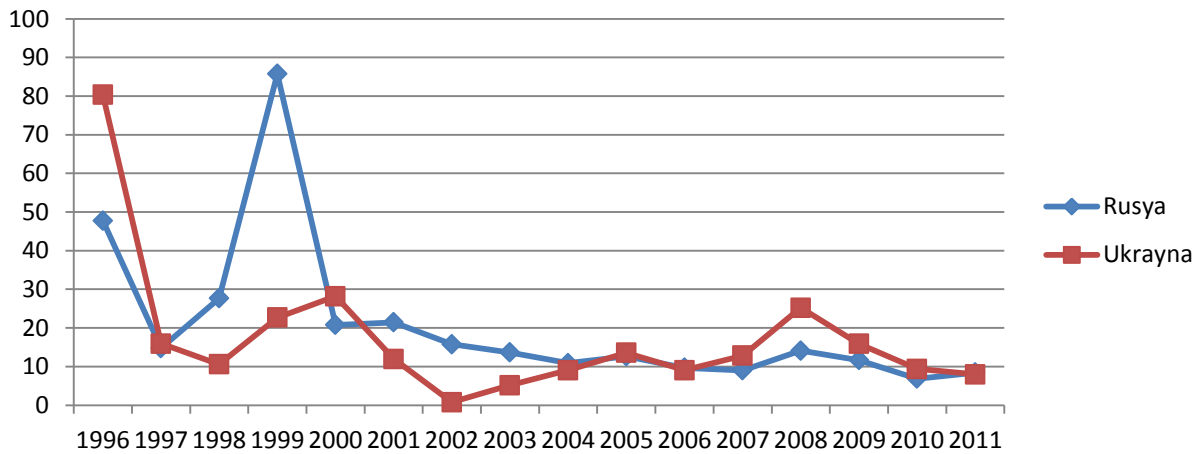
Geçiş süreci sırasındaki resesyon sırasında-yaşanan üretim azalışları işsizlik oranının yükselmesine neden olmuştur. Geçiş süreci ile birlikte hızla ortaya çıkmaya başlayan işsizlik, üretim düşüşlerine paralel bir şekilde firmaların işçi çıkarmalarına bağlı olarak gelişmiştir. Rusya ve Ukrayna'nın işsizlik oranları Grafik 3'te belirtilmiştir. Rusya'nın işsizlik oranı 1998 krizi ile ilişkili olarak %13 en yüksek düzeye ulaşmıştır. 1999-2008 dönemi sonrasında işsizlik oranı düşme eğilimine girmiştir. Hem Ukrayna hem Rusya 2008 sonrasında Küresel Kriz'den etkilenmişlerdir.

Grafik 4'e baktığımızda Rusya ve Ukrayna'nın geçiş sürecine girdikleri dönemde çok yüksek enflasyon oranlarıyla karşılaştıklarını görmekteyiz. Rusya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Bankası olarak anılan banka, 1991'de SSCB Devlet Bankası'nın tasfiye edilmesiyle Rusya Merkez Bankası haline gelmiştir. Ukrayna Merkez Bankası ise 1992 yılında kurulmuştur. Loungani ve Sheets (1997)'nin enflasyon üzerinde Merkez Bankasının etkisini ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Rusya ve Ukrayna dahil 12 eski SSCB ülkesini içine alarak inceledikleri çalışmalarında Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ile düşük enflasyon oranı arasında ilişki olduğunu bulmuşlardır. Cukierman, Miller ve Neyapti (2002)'nin 26 eski sosyalist ekonomiyi inceledikleri çalışmada, liberalizasyon sürecinin ilk aşamalarında Merkez Bankalarının oluşan enflasyona ilgisiz olduğu ve merkez bankası bağımsızlığının da başlangıçtaki fiyat kontrolleri üzerindeki güçlü enflasyonist etkiyi durduramadıklarını belirtmişlerdir. Liberalizasyon sürecinin hız kazanması ile birlikte yasal

olarak Merkez Bankası bağımsızlığı, enflasyon oranının düşüşünde etkili olmuştur. Kurumların eksikliği geçiş süreçlerinin uzamasına, gerekli reformların yapılmasına da engel teşkil eden bir durum olarak karşımıza çıkmıştır.

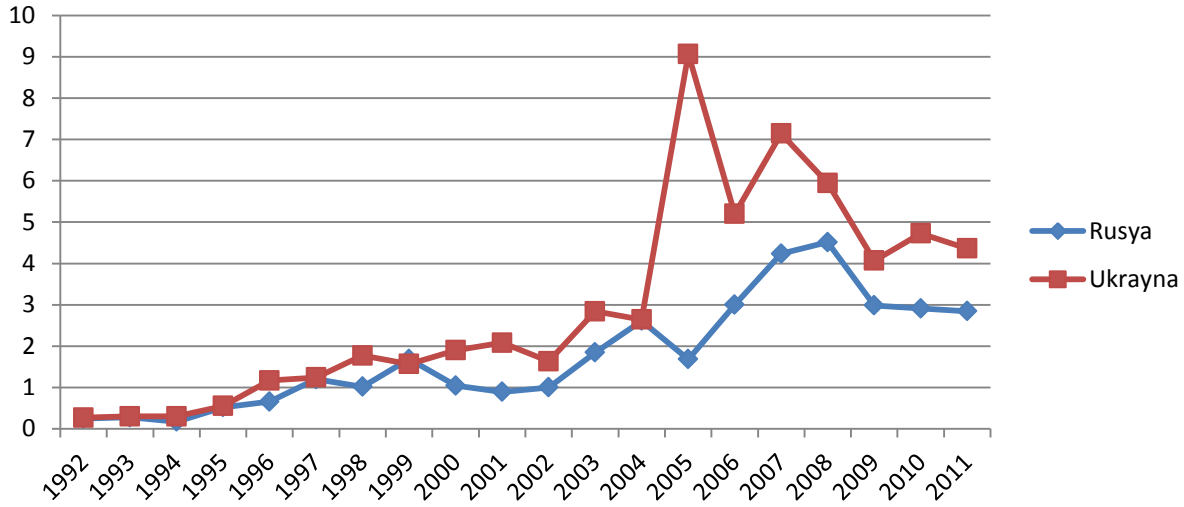
Grafik 3. İşsizlik Oranı (Kaynak: Dünya Gelişim Göstergeleri, Dünya Bankası)

Grafik 4. Enflasyon Oranı (Kaynak: Dünya Gelişim Göstergeleri, Dünya Bankası)

Yabancı doğrudan yatırımların büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ülke ekonomilerine yararlı olduğu konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Bu yatırımlar verimlilik ve hizmetlerin kapsamı yönünden büyük oranda olumlu etkiye sahip olmakta, ülkenin hayat standardını yükseltmekte, yerel firmaları oluşacak rekabet nedeniyle zorlama, birlikte çalıştıkları durumda gerekli bilgi ve teknikleri transfer etme yoluyla yeni teknoloji kullanmaya ve yeni işletme tekniklerini uygulamaya yol açmaktadırlar. Bunun yanı sıra yabancı doğrudan yatırımcılar yatırım yaptıkları ülkede daha istikrarlı ve uzun vadeli bir yaklaşım içinde olduklarından, ülkelerde meydana gelebilecek kriz zamanlarında bu yatırımcılar yabancı kreditorlerin ve portföy yatırımcılarının aksine yatırım yaptıkları ülkede kalma yönünde hareket etmektedirler (Kaymak, 2005). Grafik 5'te doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının milli hâsılaya oranı verilmektedir. 1992-2004 yıllarında doğrudan yabancı sermayenin gelire oranı Rusya ve Ukrayna için birlikte hareket ederken 2004'den sonra yabancı sermaye girişi Ukrayna'da Rusya'ya göre göreceli olarak oldukça fazladır. Miktar olarak baktığımız zaman 2011 yılında Rusya'ya ve Ukrayna'ya gelen yabancı doğrudan yatırımların büyüklüğünün sırasıyla 52 milyar USD ve 7 milyar USD olduğunu görmekteyiz. GSYH'nın yüzdeleri bakımından Ukrayna daha fazla iken, Rusya'nın miktar olarak Ukrayna'ya oranla yılda yaklaşık 7,5 kat daha fazla yabancı doğrudan yatırım çekmektedir. Bevan, Estrin ve Meyer (2004)'ün geçiş döneminde olan Rusya, Ukrayna ve 10 tane Doğu Avrupa ülkesini kapsayan çalışmalarında kurumlar bakımından gelişmiş olan ülkelerin daha fazla yabancı doğrudan yatırım çektiklerini bulmuşlardır. Bununla birlikte özel sektörün büyüklüğü, bankacılık sektörünün gelişmişliği, döviz kuru ve ticaret liberalizasyonu ve yasal kurumların gelişmişliği de yabancı yatırımları pozitif olarak etkilemektedir. Araştırmacıların 1994-1998 yıllarını esas aldıkları çalışmada, Rusya'nın doğrudan yabancı yatırım çekebilmesinin önündeki temel engelin büyük olasılıkla yasaların kapsamı ile etkinliği arasındaki aralıktan

meydana geldiğini belirtmişlerdir. Çalışmanın da ortaya koyduğu gibi özel sektör büyüdükçe bankacılık sektörü genişledikçe, döviz kuru ve ticaret liberalizasyonu ve yasal kurumlar daha etkili çalıştıkça Rusya ve Ukrayna'da daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmeye devam edeceklerdir.

Grafik 5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (GSYH'nin yüzdesi) (Kaynak: Dünya Gelişim Göstergeleri, Dünya Bankası)

4 Sonuç

Rusya ve Ukrayna sahip oldukları yer altı kaynaklarına, SSCB döneminden kalan güçlü bir sanayi mirası altyapısına ve iyi eğitilmiş insan güçlerine rağmen sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci sıkıntılılarından derin bir şekilde etkilenmişler, reformları hızlı bir şekilde gerçekleştirememişlerdir. Bu ülkelerde meydana gelen geçiş resesyonu Ukrayna'da 10 yıl, doğal kaynak zengini Rusya'da ise 9 yıl sürmüştür. Rusya ve Ukrayna'nın piyasa ekonomisine geçiş süreci sırasında meydana gelen resesyon ile birlikte her iki ülkenin üretim düzeylerinde çok büyük oranlı azalışla birlikte ekonomileri negatif bir ekonomik büyüme seyri izlemiş, işsizlik ve hiper enflasyon durumları ortaya çıkmıştır. Geçiş süreci başında Rusya'da meydana gelen özelleştirmeler zenginliğin bölüşümünde dengesizlik yaratmış, zenginliğin yalnızca bazı ellerde toplanmasına neden olmuş, gelir eşitsizliği yüksek oranlarda artmıştır.

Geçiş sürecinde uygulanması amacıyla eski sosyalist bloğa önerilen politikalar her ülke koşullarına göre uyarlanmadığından ve önerilen politikaları gerçekleştirebilecek kurumsal yapıların bulunmaması, reformların gerçekleştirilebilmesi yönündeki desteklerin yetersizliği geçiş sürecinin zorlu ve sancılı bir şekilde geçmesine neden olan etmenlerden biri olmuştur. Bunların yanı sıra geçiş sürecinde kurumsal bakımdan eksiklik büyük önem taşımaktadır. Kumanda ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde geçiş sürecine hazırlayacak olan kurumların eksikliği de geçiş sürecinin uzun ve sancılı geçmesine neden olan temel faktörlerden bir olmuştur.

1999 yılından itibaren reformlarda ilerleme kaydedilmesi ülke ekonomilerine de olumlu yansımış, ekonomik büyüme ve yabancı doğrudan yatırımlarda artış baş göstermiştir. Yabancı doğrudan yatırımların artmasında bankacılık ve özel sektörünün gelişmesi, döviz kuru ve ticaret liberalizasyonu ve yasal kurumların gelişmişliği önemli faktörlerden biri olmaktadır.

Geçen 20 yıl süresince Rusya ve Ukrayna'nın artık başlangıç dönemine göre enflasyon oranının düştüğü, büyüme oranının ve kişi başına düşen milli gelir arttığı, daha çok yabancı yatırım çektikleri görülmektedir. Özel sektör büyüdükçe bankacılık sektörü genişledikçe, döviz kuru ve ticaret liberalizasyonu ve yasal kurumlar daha etkili çalıştıkça her iki ülkenin piyasa ekonomisine geçişi daha az sıkıntılı atlatılabilecektir.

Kaynakça

- Alexeev, M. 1999. "The effect of privatization on wealth distribution in Russia", *Economics of Transition*, 7 (2), syf. 449-465
- Ahrend, R. and Tompson, W. 2005. "Fifteen Years of Economic Reform in Russia: What has been achieved? What remains to be done? ", *OECD Economics Department Working Paper*, No. 430, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=881547 (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2013)
- Aslund, A. 1999. "Why Has Russia's Economic Transformation Been So Arduous?", *Carnegie Endowment for International Peace*

- Bevan A., Estrin, S. ve Meyer, K. 2004. "Foreign investment location and institutional development in transition economies ", *International Business Review*, 13, syf. 43–64
- Cukierman, A., Miller G. P. ve Neyapti, B. 2002. "Central bank reform, liberalization and inflation in transition economies -an international perspective", *Journal of Monetary Economics* 49, syf. 237–264
- **Dabrowski, M. ve Antczak, R. 1995. "Economic Transition in Russia, the Ukraine and Belarus in Comparative Perspective", *Center for Social and Economic Research (CASE), Warsaw, Poland***
- Dabrowski, M. 1998. "Western aid conditionality and the post-communist transition 1990-1994", *The Journal of Policy Reform*, 2:2, syf.169-193
- De Melo, M., Denizer, C. ve Gelb, A. 1996. "From Plan to Market", *The World Bank Policy Research Department Transition Economics Division*, WP, 1564
- De Melo, M., Denizer, C. ve Gelb, A. ve Tenev, S. 2001. "Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies", *The World Bank Economic Review*, (15), 1, syf.1-31
- Donnorummo, B. 2006. "The Political and Economic Complexities of Transition. Keynotes Address", *Zagreb International Review of Economics and Business*, Special Conference Issue, syf. 13-27
- Energy Information Administration (EIAa). 2013. Country analysis brief <http://www.eia.doe.gov/countries/country-data.cfm?fips=RS> (Erişim Tarihi: 3 Haziran 2013)
- Energy Information Administration (EIAb). 2013. (Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2013). <http://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=p&s=rbrte&f=m>
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). 2012. Transition Report
- Fisher, S. ve Gelb, A. 1991. "The Process of Socialist Economic Transformation", *The Journal of Economic Perspectives*, 5 (4), syf. 91-105
- Fischer, S ve Sahay R. 2000. "The Transition Economies after Ten Years", *NBER Working Paper Series*, 7664
- Güler, E. 2012. "Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş Sürecinde Rusya: Nasıl Bir Kapitalizm?", *Business and Economics Research Journal*, 3(3), syf. 93-120
- Kaymak, H. 2005. "Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?", *Maliye Dergisi*, 149, syf. 74-104
- Kotz, D. M. 2000. "Lessons from Economic Transition in Russia and China Political Economy and Contemporary Capitalism: Radical Perspectives on Economic Theory and Policy" edited by Ron Baiman, Heather Boushey, and Dawn Saunders, Armonk, NY: M.E. Sharpe, 210-217
- Loungani, P. ve Sheets, N. 1997. "Central Bank Independence, Inflation, and Growth in Transition Economies", *Journal of Money, Credit and Banking*, 29 (3), syf. 381-399
- Mickiewicz, T.M. 2005. "Post Communist Recessions Re-examined", *School Of Slavonic&East European Studies*, WP, (55)
- National Bank of Ukraine. <http://www.bank.gov.ua>
- The Central Bank of Russian Federation. www.cbr.ru
- World Bank .2013. World Development Indicators. World Bank, Washington, D.C.
- World Bank .2002. "Transition – The First Ten Years: Analysis and Lesson or Eastern Europe and the Former Soviet Union", World Bank, Washington D.C.
- World Bank. 1996. "World Development Report: From Plan to Market", London, Oxford University Press
- United Nations Development Program. 2013 .International Human Development Indicators